

СТРАХОВИЙ (ТРУДОВИЙ) СТАЖ ЯК ГОЛОВНА УМОВА ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ У СОЛІДАРНІЙ СИСТЕМІ

Страховий стаж у найбільш загальній формі визначається як період трудової діяльності працівника. Таке визначення вірне, але не конкретне. Для більш повного визначення пропонується вказувати додатково на оплачуваний і обов'язково застрахований характер трудової діяльності.

Законодавство істотно підняло роль і значення страхового стажу у сфері соціального забезпечення.

Страховий стаж має конкретний характер. Він має різне значення й зміст стосовно різних галузей права та навіть окремих інститутів однієї галузі.

Страховий стаж, як інститут права соціального забезпечення, має визначення поняття у ст. 24 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», з яким право пов'язує певні юридичні наслідки.

Розглядаючи зміст страхового стажу, слід зазначити, що тривалість страхового стажу вимірюється, як правило, у роках, місяцях та днях. Але у всіх випадках враховуються тільки ті місяці, коли працівник займався суспільно корисною діяльністю та сплачував страхові внески.

До стажу роботи включається, як правило, час оплачуваної трудової діяльності; час виконання роботи (або іншої суспільно корисної діяльності) без оплати до стажу не включається (виключення встановлені в деяких випадках), наприклад, служба в армії, догляд за дитиною до 3 років. До стажу включається час оплачуваної діяльності, яка здійснюється у різних правових формах (у формі найманого працівника підприємства як члену колективного сільськогосподарського підприємства, кооперативу або орендного колективу, селянського (фермерського) господарства, у формі військової служби та ін).

У певних випадках, передбачених законом, до трудового стажу працівника включається час, коли він не працював, але за ним зберігалось місце роботи (посада). Наприклад, час хвороби, виконання державних і суспільних обов'язків з відривом від виробництва, знаходження в черговій та додатковій відпустці.

Стаж роботи обчислюється районними управліннями Пенсійного фонду відповідно до вимог Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 9 липня 2003 року за даними, що зафіксовані в системі персоніфікованого обліку, а за періоди до введення системи персоніфікованого обліку — на основі документів і в порядку, визначеному Законом України «Про пенсійне забезпечення» від 5 листопада 1991 року.

Право на окремі види пенсійного забезпечення, їхній розмір залежать не тільки від факту суспільно корисної діяльності, але, як правило, від тривалості трудового стажу. Наприклад, для виникнення права на пенсію за віком встановлюються вимоги віку й мінімального стажу роботи для чоловіків: пенсія

призначається по досягненні 60 років і наявності страхового стажу не менше 5 років, для жінок — відповідно 55 років і 5 років [3].

Мінімальний розмір пенсії за віком при наявності в чоловіків 25, а в жінок 20 років страхового стажу встановлюється у розмірі прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність.

Встановлення законодавцем норми трудового стажу, як юридичного факту в соціальному забезпеченні, спрямоване на те, щоб працездатна людина своєю працею протягом певного часу створювала суспільний національний продукт.

Значення трудового стажу, як юридичного факту в соціальному забезпеченні, багатогранне: він разом з іншими певними юридичними фактами породжує низку пенсійних правовідносин, впливає на розмір пенсії суб'єкта цих правовідносин (за віком, по інвалідності, у разі втрати годувальника), від нього залежить загальний розмір пенсії за віком.

Страховий стаж належить до категорії трудового стажу, який потребує спеціального оформлення, тобто наявність трудового стажу повинна бути певним чином підтверджена. Встановлення стажу — особлива процедура, що полягає в обчисленні стажу за певними передбаченими в законодавстві правилами [3].

У соціальному забезпеченні важливе значення має класифікація трудового стажу на окремі види, розрізняють стаж загальний і спеціальний. Така класифікація трудового стажу дозволяє диференційовано підходити до призначення різних видів пенсій.

Для призначення пенсії за віком на загальних підставах потрібен загальний стаж роботи, а для встановлення пенсії на пільгових умовах — спеціальний.

Загальний трудовий стаж — це загальна сумарна тривалість трудової й іншої суспільно корисної діяльності, незалежно від місця роботи, часу й наявних перерв.

Спеціальний стаж — сумарна тривалість трудової діяльності (державної служби), але виділена із загального стажу або за її змістом, або за умовами праці, у тому числі по займаній посаді, професії, де вона проходила.

Спеціальний стаж є однією з важливих умов для пенсійного забезпечення на пільгових умовах, за вислугу років. Найбільш пільгові умови виходу на пенсію надаються тим, хто працював на підземних роботах, на роботах з особливо шкідливими й особливо важкими умовами праці, а також ліквідаторам і потерпілим громадянам у Чорнобильській катастрофі.

Страховий стаж як вид трудового стажу вперше визначається в українській пенсійній системі в Концепції соціального забезпечення населення України, схваленої постановою Верховної Ради України від 21 грудня 1993 року [2].

Це самостійний вид трудового стажу, що вперше одержав своє законодавче визнання в ст. 9 «Основ законодавства про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 14 січня 1998 року.

Основною метою виділення страхового стажу в самостійний вид трудового стажу є вдосконалювання механізму визначення розмірів пенсій залежно від фактичної тривалості сплати страхових внесків і внесків працівників протягом всієї трудової діяльності. Встановлення трудового стажу дозволило інди-

відуалізувати (персоніфікувати) облік відомостей про застрахованих осіб. Усі відомості індивідуального характеру заносяться в особові рахунки застрахованих працівників. Застрахованій особі видається страхове свідчення, яке обов'язково пред'являється за місцем роботи.

Але страховий стаж не скасовує інші види трудового стажу.

Наприклад, обчислення загального стажу й включення до нього різних видів суспільно корисної діяльності регламентується Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 9 липня 2003 року.

До загального стажу роботи включається всяка робота, що її працівник виконував на підставі трудового договору (контракту), на підприємствах, в установах, організаціях, а також на підставі членства в колективних і кооперативних господарствах, незалежно від форм власності й тривалості роботи. Стаж роботи має однакове значення для всіх соціальних груп населення. Законодавством скасовано обмеження, яке існувало раніше для членів колективних господарств, коли їхній трудовий стаж не тільки не прирівнювався до стажу робітників та службовців, але й зараховувався в стаж за умови виконання встановленого в господарстві мінімуму трудової участі.

Законом встановлено правило, що до стажу роботи зараховується будь-яка робота, на якій працівник підлягав обов'язковому державному соціальному страхуванню. Це означає, що до пенсійного стажу включається не тільки робота за наймом, але й індивідуальна трудова діяльність громадян, у тому числі зайнятих у колективах орендарів, у селянських (фермерських) господарствах, робота за цивільно-правовими договорами, якщо сплачувалися страхові внески до Пенсійного фонду.

До стажу роботи включається творча діяльність письменників, художників, композиторів та інших творчих працівників, військова служба й служба в органах безпеки та внутрішніх справ, у воєнізованій охороні.

До стажу роботи включається й час догляду за деякими категоріями непрацездатних. Мається на увазі час догляду за інвалідом віком до 16 років, а також за пенсіонером, що за висновком медичної установи потребує постійного стороннього догляду.

До стажу роботи при призначенні пенсії по старості включається також час перебування на інвалідності у зв'язку з нещасним випадком на виробництві або професійного захворювання.

Не забуто непрацюючих жінок, зайнятих вихованням дітей: при призначенні пенсії до трудового стажу включається час догляду непрацюючої матері за малолітніми дітьми, але не більш ніж до досягнення кожною дитиною віку 3 років при призначенні пенсії за віком.

Стаж обчислюється по фактичній тривалості трудової діяльності, тобто від дня найму на роботу роботодавцем і до дня її припинення (звільнення). Однак іноді він може обчислюватись й у пільговому порядку. Пільгове обчислення стажу встановлене насамперед для військовослужбовців, що брали участь у бойових діях, у тому числі при виконанні миротворчих операцій за рішенням ООН.

Обчислення стажу військовослужбовцям проводиться на умовах і в порядку, встановленому для проходження служби при призначенні пенсії за вислугу років.

На пільгових умовах обчислюється стаж роботи учасникам Великої Вітчизняної війни, реабілітованим громадянам, «чорнобильцям».

У Законі обґрунтовано й встановлено норму про пільгове обчислення стажу за період Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр. У подвійному розмірі зараховується до стажу робота на підприємствах, у тому числі робота вільнонайманим у військових частинах, а час перебування у фашистських концтаборах (гетто) та інших місцях примусового перебування громадян у період війни, у тому числі дітей, насильно вивезених з тимчасово окупованої території, — у потрійному розмірі. Робота в м. Ленінграді в період його блокади в роки війни з 8 вересня 1941 р. по 27 січня 1944 р. зараховується до стажу роботи в потрійному розмірі, час проживання в м. Ленінграді в цей період — у подвійному розмірі.

У пільговому порядку загальний стаж обчислюється працівникам водного транспорту (плавскладу окремих видів суден морського й річкового флоту — капітанам суден і їх помічникам; технічному персоналу — машиністам, кочегарам, електрикам, радіооператорам, майстрам по видобутку й обробці риби та ін.).

Страховий стаж обчислюється на момент призначення пенсії. Якщо пенсіонер продовжує працювати, проводиться перерахунок пенсії.

Від тривалості загального трудового стажу залежить не тільки право на трудову пенсію, але й її розмір. Стаж роботи впливає на розмір пенсії при неповному стажі роботи, тому що пенсія в цьому випадку призначається в розмірі, пропорційному стажу.

З метою диференціації пенсійного забезпечення залежно від тривалості стажу законодавством передбачено збільшення вартості одного року стажу на 1,35 % (з 1 жовтня 2008 року).

При призначенні трудової пенсії враховуються два види спеціального стажу для пільгового пенсійного забезпечення. Підставою для їхнього виділення служать відповідно особливі умови праці й зміст роботи, тобто ті галузі економіки, де проходила трудова діяльність.

Спеціальний стаж, виділений за особливими умовами праці, класифікується у свою чергу на два підвиди:

- стаж на підземних роботах, на роботах з особливо шкідливими й особливо важкими умовами праці (Список № 1);
- стаж на інших роботах зі шкідливими й важкими умовами праці (Список № 2).

Ці списки затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 16 січня 2003 р. № 36.

Списки № 1 і № 2 виробництв із особливо шкідливими й особливо важкими умовами праці, робота в яких надає право на пенсію на пільгових умовах, застосовуються незалежно від відомчого підпорядкування підприємств, де працювали або працюють працівники, що звернулися за пенсією, професії або посади,

які перелічені у цих списках по відповідних виробництвах. Так, машиністи локомотивів і їх помічники, які на різних підприємствах (суднобудівного заводу, хлібозаводу, текстильної фабрики й т.д.) користуються правом на пільгове пенсійне забезпечення за Списком № 2 нарівні з машиністами локомотивів і їхніх помічників залізничного транспорту.

Загальні професії, перераховані в Списку № 1 і Списку № 2 належать до всіх галузей економіки України незалежно від того, де вони працювали — у металургійному або машинобудівному виробництві, на текстильній фабриці або в комунальному господарстві, на залізничному або водному транспорті й т.д.

Необхідно відзначити, що до стажу, що дає право на пільгове пенсійне забезпечення, включається час виконання робіт безпосередньо на виробництвах, цехах, ділянках, відділеннях за професією і посадою, передбаченими списками № 1 і № 2, якщо працівники зайняті на цих роботах повний робочий день. Робота за сумісництвом не зараховується до стажу, що дає право на пільгове пенсійне забезпечення.

Відповідно до Закону України «Про пенсійне забезпечення» від 5 листопада 1991 року всі робочі місця за умовами праці підлягають обов'язковій атестації, яка проводиться спеціальною атестаційною комісією. Порядок проведення атестації робочих місць за умовами праці затверджений постановою Кабінету Міністрів України.

На практиці іноді виникає питання: чи можна підсумувати різні види спеціального стажу працівника при призначенні йому пенсії?

Спеціальний стаж підсумувати можна, але за певним правилом, що полягає в тому, що до стажу з більш легкими умовами праці додається стаж з більш важкими умовами праці, але не навпаки.

При обчисленні трудового стажу виконання робіт з важкими умовами праці (Список № 2) приєднуються періоди виконання підземних робіт, робіт з особливо шкідливими й особливо важкими умовами праці та у гарячих цехах (Список № 1), а до стажу роботи жінок на підприємствах текстильної промисловості — час виконання усіх інших перелічених видів робіт.

Наприклад. Жінка працювала 4 роки за Списком № 1 у печатному цеху, 5 років на роботі за Списком № 2, 6 років трактористом-машиністом у радгоспі й 9 років на бавовняному комбінаті. Право на пенсію за Списком № 1 придбала в 49 років і 8 місяців, тому що вона працювала за Списком № 1 більше половини необхідного стажу (за Списком № 1 потрібно 7,5 року), і за кожний рік роботи за Списком № 1 зменшується пенсійний вік на 1 рік 4 місяці.

Законодавець чітко вказує тривалість спеціального стажу й вік працівника, що дозволяє йому вийти на пенсію на пільгових умовах. Для призначення пенсії працівникам на пільгових умовах, зайнятих на роботах з особливо шкідливими й особливо важкими умовами праці, — (за Списком № 1) потрібне досягнення віку — для чоловіків 50 років і наявність спеціального стажу 20 років, з них не менше 10 років на зазначених роботах, а для жінок, відповідно, 45, 15 і 7 років і 6 місяців.

Спеціальний стаж дає можливість працівникові достроково вийти на пенсію, одержувати пенсію за віком на пільгових умовах. Крім того, наявність на підприємствах робочих місць зі шкідливими й важкими умовами праці зобов'язує роботодавців створювати належні безпечні й здорові умови праці, виділяти більше коштів на охорону праці.

Відповідно до положень Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 9 липня 2003 р., пенсійне забезпечення застрахованих осіб, що працювали або працюють на підземних роботах, на роботах з особливо шкідливими й особливо важкими умовами праці за Списком № 1 та на інших роботах зі шкідливими й важкими умовами праці за Списком № 2, що дають право на пенсію за віком на пільгових умовах, здійснюється за нормами зазначеного Закону у випадку досягнення пенсійного віку й наявності трудового стажу, передбаченого Законом України «Про пенсійне забезпечення» від 5 листопада 1991 р. Таке правило буде діяти до введення пенсійного забезпечення через професійні й корпоративні фонди.

Як доказ трудового стажу, необхідного для призначення пенсії, приймаються різні документи. Основним документом, що підтверджує трудову діяльність працівника (її тривалість характер і т.д.), є трудова книжка. Трудові книжки ведуться на всіх працівників підприємств, установ і організацій. Відповідальність за організацію ведення, зберігання й видачу трудових книжок покладена на власника підприємства або уповноваженого ним органу.

Усі записи в трудовій книжці про прийом на роботу, перевід на іншу постійну роботу або звільнення вносяться роботодавцем на підставі документів і з посиланням на них (накази, розпорядження).

Якщо працівник до прийому на роботу на підприємство (установу, організацію) уже працював раніше, але на нього не була заведена трудова книжка, то при заповненні її вноситься запис про стаж роботи на підставі належне оформлених документів і з посиланням на них, на якому підприємстві (в установі або організації), у які періоди часу й на яких посадах працював власник трудової книжки.

Запис у трудовій книжці про стаж роботи є доказом у тому випадку, якщо вона зроблена на підставі документів. При втраті трудової книжки її власникові видається нова трудова книжка з написом «Дублікат» у правому верхньому куті першої сторінки. Дублікат трудової книжки заповнюється за загальними правилами. У розділі «Відомості про роботу» на підставі раніше виданих наказів і розпоряджень вносяться записи про роботу на підприємстві, що видає дублікат, а запис про загальний стаж роботи до надходження на дане підприємство (в установу, організацію) проводиться по тих же правилах, що й запис у трудовій книжці.

Вносити виправлення в записи про строки й характер виконуваної роботи або займаної посади, про причини звільнення й інші відомості про роботу може лише те підприємство (установа, організація), яким було зроблено неправильний запис. Виправлення повинні повністю відповідати оригіналу наказу або розпорядження. У випадку втрати наказу або розпорядження, або невідповідності їх

фактично, що виконувалась робота, виправлення відомостей про роботу проводиться на підставі інших документів, що підтверджують виконання роботи, не зазначеної в трудовій книжці. Усі виправлення засвідчуються у встановленому порядку. Показання свідків не можуть служити підставою для виправлення внесених раніше записів. Крім трудової книжки, доказом трудового стажу можуть служити інші документи, видані за місцем роботи, служби, а також архівними установами. Порядок підтвердження наявного трудового стажу для призначення пенсії при відсутності трудової книжки або відповідних записів у ній затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 12 серпня 1993 р.

Документами, що підтверджують трудовий стаж (при відсутності трудової книжки), можуть бути: довідки, виписки з наказів, особові рахунки й відомості на видачу заробітної плати, архівні довідки, посвідчення, характеристики, письмові трудові договори й угоди з оцінками про їхнє виконання та інші документи, що містять відомості про періоди роботи.

Час роботи осіб, що займаються підприємницькою діяльністю, заснованою на приватній власності й винятково на їхній праці (оренді або особистому селянському (фермерському, господарстві), установлюється по довідках Пенсійного фонду України про сплату страхових зборів до фонду.

Література

1. Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від 14 січня 1998 р., № 16/98 // Відомості Верховної Ради України. — 1998. — № 23. — Ст. 121.
2. Концепція соціального забезпечення населення України : схвалена постановою Верховної Ради України від 21 груд. 1993 р., № 3758-XII // Відомості Верховної Ради України. — 1994. — № 6. — Ст. 32.
3. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування : Закон України від 9 лип. 2003 р., № 1058-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 49–51. — Ст. 376.
4. Про пенсійне забезпечення : Закон України від 5 листоп. 1991 р., № 1788-XII (з наступними змінами й доповненнями) // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 3. — Ст. 10, 11.
5. Трудовое право : энцикл. слов. / гл. ред. С. А. Иваницов. — М. : Сов. энцикл., 1979. — С. 74.

Анотація

Сирота І. М. Страховий (трудоий) стаж як головна умова пенсійного забезпечення у солідарній системі. — Стаття.

У статті проведено аналіз сучасного законодавства у сфері пенсійного забезпечення населення та перспективи його розвитку. Визначено окремі види трудового стажу. Розкрито основні проблеми практичного впровадження страхового стажу.

Ключові слова: соціальний захист, соціальне забезпечення, трудовий стаж, страховий стаж, солідарна система.

Аннотация

Сирота И. М. Страховой (трудоой) стаж как главное условие пенсионного обеспечения в солидарной системе. — Статья.

В данной статье проведен анализ современного законодательства в сфере пенсионного обеспечения населения и перспектив его развития. Определены отдельные виды трудового стажа и раскрыты основные проблемы его практического применения.

Ключевые слова: социальная защита, социальное обеспечение, трудовой стаж, страховой стаж, солидарная система.

Summary

Syrota I. M. Insurance (Laror) Expirience as a Main Condition of Social Ensuring in Solidar System. — Article.

The thesis is devoted to a comlex scientific investigation of problems of labour length of service. Evolution of modern position and long-term development of of pension insurance.

Keywords: labour length of service, pension insurance, social secureaty, solidar system.

УДК 349.2:331.101.21

Т. М. Додіна

ДО ПИТАННЯ ПРО РЕАЛІЗАЦІЮ ПРАВА НА ПРАЦЮ ОСІБ ІЗ СІМЕЙНИМИ ОBOB'ЯЗКАМИ

Термін «трудящі із сімейними обов'язками» вперше згадується у Конвенції Міжнародної організації праці № 156 «Про рівне обертання та рівні можливості для трудящих чоловіків та жінок: трудящих із сімейними обов'язками» [1, 1957]. Дана конвенція прийнята у розвиток Конвенції ООН 1979 року «Про ліквідацію всіх форм дискримінації у відношенні жінок» [2, 108], в якій констатувалось, що для досягнення повної рівності чоловіків та жінок необхідно змінити традиційну роль як чоловіків, так і жінок у суспільстві та сім'ї.

Сімейний кодекс встановлює такий перелік суб'єктів сімейних правовідносин: 1) подружжя; 2) батьки, діти, усиновлювачі, усиновлені; 3) баба, дід, прабаба, прадід, онуки, правнуки; 4) рідні брати, рідні сестри; мачуха, вітчим, падчерека, пасинок.

При цьому всі інші родичі (двоюрідні брати та сестри, тітки, дядьки, племінники, племінниці та ін.) не є учасниками сімейних правовідносин за винятками, встановленими законом¹.

Сімейне законодавство також надає юридичного значення поняттю «особи, які потребують матеріальної допомоги». Так, відповідно до ст. 75 Сімейного кодексу такими є особи, заробітна плата, пенсія, доходи від використання їх майна, інші доходи яких не забезпечують їм прожиткового мінімуму, встановленого законом. Суб'єкти сімейних правовідносин мають бути пов'язані спільним проживанням, спільним побутом, наявністю взаємних прав та обов'язків.

Виходячи з того, що об'єктом сімейного права є майнові та особисті немайнові відносини між його суб'єктами, відповідно об'єктом сімейних правовідносин можуть бути: майнові блага (речі); особисті немайнові блага; дії, в тому числі послуги.

Кажучи про послуги, слід мати на увазі, що надаються (як це визначено у Законі України «Про соціальні послуги») вони особам, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги, з метою поліпшення або відтворення їх життєдіяльності, соціальної адаптації та повернення до повноцінного життя. Складні життєві обставини Закон «Про соціальні